

VÖRÖS István

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Budapest, Magyarország
vkm99@freemail.hu

MI AZ IRONIKUS TUDOMÁNY? II.

What is ironic science? II

Šta je ironična nauka? II

Mi az ironikus tudomány, vagy Rorty szavával: ironikus teória? A dolgozat erre a kérdésre keresi a választ, és azt a gondolatsort járja körül, hogy lehetséges-e ilyesmi a tudomány minden ágában, vagy csak a bölcsészet luxusa az irónia, továbbá, hogy milyen az ironikus tudományban szerző, beszélő és olvasó viszonya. Azt a kérdést is felveti, hogy a posztmodern tudomány szemlélet vajon az egység vagy a széttagolódás felé visz, továbbá, hogy ha az irodalomról gondolkodókat csak szótárak különbözteti meg, akkor van-e ehhez a szótárhoz grammatika, és mennyiben hasonlít ez valamiféle mélystruktúrához. A végső válaszadás kényszere nélkül gondolja végig, hogy ironikus teória az volna-e, amit érvényvesztése megerősít, valamint hogy nem ironikusnak lenni rövid ideig tartó kiváltság-e annak okán, hogy minden gyorsan avul a teóriában és a kísérleti fizikában egyaránt. Az esztétika kísérletezése az irodalom? Miben áll az olvasat és a gondolat különbsége? Mindezt végiggondolva, ez már az ironikus tudomány iróniájának tudománya?

Kulcsszavak: iróniahasználat, ironikus teória, a teoretikus zombi, tetsz-élő szerző, Munkácsy-komplexus

Az én (akusztikai) formái és az iróniahasználat

Mi az ironikus tudomány, kérdezem immár másodszor. Ezek szerint az első tanulmány újragondolandó. Hát persze. De ezt nem dicséretnek szánom, bár ennél nagyobb dicséret kevés van. És nem is bírálótnak szánom, bár ennél nagyobb bírálat kevés van. Se öndicséretre, se önbírálatra nem szorulok rá ebben a formában. Ez persze öndicséretnek tűnik, tehát pontosítsunk. Valójában egy tudományos szövegnek semmi köze nincs ahhoz, amit szerzője személyén belül

az *ön*nek tűnik, tehát ha dicséri szövegét, nem magát dicséri, egy jó¹ szöveg a szerző *ön*jének és *én*jének és *ín*jának és *un*jának és *ün*jének ellenére jött létre.²

Az ironikus tudományról szóló korábbi szöveg valamiféle bevezető volt, egy azóta se megjelent könyvbe. Illetve ironikus módon a könyv csehül mégis megjelent.³ Akkor egy könyv létrejöttét ünnepelte az a szöveg, illetve siratta a könyv létéből következő elkerülhetetlen és kérlelhetetlen gondolati megmerevedést. Ámde az a könyv nem ez a könyv. (Az az írás nem ez az írás. Az előszó, ez nem.) Bizonyos tanulmányok abból átkerülnének egy remélhetőleg létrejövő könyvbe, de arról egyelőre nem nyilatkoznék, hogy ez a könyv valaha meg is

¹ Az előzőek alapján ennek ugyanúgy igaznak kell lennie: „Ha bírálja szövegét, nem magát bírálja – eddig rendben is van, de vajon a folytatás is áttehető a negatívjába: – egy rossz szöveg a szerzője *ön*jének ellenére jön létre.”? Nem igaz, illetve részben az. Egy rossz szöveg nem a szerzője ellenében jön létre, de annak akarata ellenére lesz rossz. A rossz tehát titokzatosabb dolog, mint a jó? Tudjuk, ha jót hozunk létre, mert azt akarjuk, de ez az akarat nem mindig elég erős. Ugyanígy kiszámíthatatlan, akaraton túli a nagyon jó, a zseniális. Jó (tudományos) szöveg az, mely távol tartja szerzője énrétegeit (lásd a következő jegyzetet), azokról elfeledkeznek, föllázad ellenük. Ki- és lehasználja őket. De elhasználni azért neki sem ildomos egyiket se.

² Az isten szerelmére, mik ezek a szavak? Miben különbözik az *én*je az *ön*jétől? (Az *én* tudati tényező, az *ön* inkább magatartásbeli.) A szerző *in*ja nyilván nem azonos az *ín*ával. (De éppenséggel arra a mozgatóra utal, melyek révén, mint az izmok a csontokat, a szellem, a gondolkodó rész, mozgatja a lelket és a testet, a tanulmány kivitelezőit.) És mi volna az *un*, a szerző *un*-ja? Azok az automatizmusok és kötelező körök, melyeket a munkánk, így tudományos munkánk során is, el kell végezni. A tudományos munka esetében ebből az *un*ból sok minden kényszerűségből belekerül a szövegbe. (Illetve ha elhagyjuk, akkor az intuitívva, asszociatívva, művészi jellegűvé válik, és ezáltal elvicceli a tudományt. De nekünk korántsem ez a célunk.) Az utolsó megemlített változat az *ün*je a szövegnek, bocsánat: a szerzőnek. Az egyediségét jelentené ez, azt, amiben minden más szövegtől eltér, nem mindig van ilyen része a szövegnek, nyilván az *un* nem engedi érvényesülni az *ün*t. A lelkiismeretes *un* a bohém *ün*t. A tücsök a hangyát. A szaktudós a tudományromboló és újító zsenit (lásd erről Ibsen *Hedda Gabler*ének két férfi főszereplőjét, az ő ellentétüket). Ironikus, vagyis pofátlan gesztussal ezeket a fogalmakat egy szó nyelvi deformálásával állítottuk elő. De nem törekedtünk teljességre – az nem volna ironikus –, hiszen jelentésüresen és funkcióüresen áll az: *an*, *án*, *en* (ez utóbbi nem teljesen üres).

³ Ugyan mi volna ebben ironikus? Minden váratlan elem tartalmaz valamiféle iróniát is. Egy nem kész könyvet minek lefordítani? Vagy nem kész a könyvek legtöbbje megjelenésekor sem? Ez így inkább gúnynak hangzik. Vagy nem befejezett a könyvek legtöbbje megjelenésekor sem? Ez most meg fölöslegesen mélylelkűsködőnek hat, vagyis épp az iróniát igényli, hogy a pátoszt lezuhanyozhassa magáról. A tudományos szövegbe ne vigyünk érzelmet, és akkor nincs ilyen gond? Az irodalomtudomány olyan matériával foglalkozik, mely az érzelmeket racionalizálja nyelvi formába, majd *visszajózan*talánítja a szépség keresése által. Tehát az irodalomról szólva érzelemből főzött anyaggal van dolgunk. Ha van cukormentes sütemény, akkor sincs érzelmmentes irodalom. Az irodalomról érzelmmentesen szólni olyan, mint amikor a színvak festéket válogat.

valószínű. Ha ez a szöveg folyóiratban kerül először nyilvánosság elé, akkor a szerző egyáltalán nem bízhat és reménykedhet abban, hogy az olvasó majd ismeri, és még emlékezni is fog az első ilyen tárgyú szövegére. Nem is kívánok vitázni magammal, de kihasználnám az alkalmat, hogy a diskurzusunkat tovább folytassuk, kilépve a posztmodern világ akarata ellenére diskurzus nélküli, egymás mellett elbeszélő teréből.⁴ Azaz amennyire lehet, azt az egymásnak beszélők terévé átalakítsuk, alakítsam, hagyjam átalakulni, észrevegyük, hogy a szabad, irányítatlan beszéd a korlátlan diskurzus tere is egyúttal. De persze a túl sok szó, túl sok csatorna a beszédet a némasághoz, a megírást a publikálatlansághoz, a gondolatot a gondolat visszavonulásához fogja közelíteni. Ha az önmagammal folytatott diskurzus egyáltalán példája lehet bármilyen diskurzusnak. Vagy ez az első lépés a bármilyen felé? Megint csak az ön?

Alighanem épp az a kérdés, hogy ebben az újfajta kulturális vagy kultúrát másképp használó, másképp élvező, másképp megbecsülő társadalmi térben mi a tennivalója a tudománynak. Van-e rá szükség? Hogyan tud kitérni ez elől a rosszul fölített kérdés elől? Hogyan tud megszabadulni a saját árnyékaitól, tudatalattijától? Szerzőinek énjétől, ellenzőinek az énjétől és unjától? De szerencsére ezeknek az ellenzőknek, rákérdezőknek ünjük már nem is nagyon van.

Ha persze „csak” azt kérdezzük, mi az ironikus tudomány, úgy ez a kérdés a tudomány minden területére érvényes, minden területével kapcsolatban fölte-

⁴ Hát már megint a posztmodern, mint a múltkor? „A jelzöt mint fosztóképzőt a szocializmusban megismertük, de azóta ellazult a figyelmünk. Pedig nemcsak a népi demokrácia nem demokrácia, hanem a lakópark sem park, és a globalizált világ sem világ. A posztmodern kor pedig nem kor. A poszt modern, pedig nem modern, ahogy az elefántlábnymom sem elefánt, hiába marad ott utána. Ne örüljön senki, egyáltalán nem akarom a posztmodernt gyalázni, nagyon is kedvemre való dolog volt. De volt. Lehet, hogy fölöttem épp azért járt el az idő, mert olyan menthetlenül posztmodern vagyok akkor, amikor a világ már valahol egész máshol jár. Csak még nincs rá nevünk, hogy hol?” (Csehül: Vörös 2017, 18). Talán minden egyes jelző megőriz magában valami fosztóképző jelleget? Ha egy tárgyat egy tulajdonságára akarjuk beszűkíteni, az őt jelölő szó rengetegeket veszít jelentéséből. Hány millióval kevesebb egyedre vonatkozik a fehér kutya kifejezés, mint maga a kutya szó! Egy elég jól megválasztott jelző a valóságos jelentettek számát akár a nullára csökkentheti: kopolytús kutya – és a jelentés üressé vált. Ha a posztmodern a jelző, akkor az szintén eltakarít mindent maga körül? És ha csak a poszt? A „posztmodern kor” kifejezés így kétszeres szűkítés, kétszeresen tart a nulla tartalom felé. A posztmodern nem jelent modernet, és mint ilyen nem jelentőt jelzőként alkalmazni, az magának a kornak a fogalmát puhítja fel. Egy már nem modern kor, amiről nem tudjuk, hogy akkor mi az, lehet-e egyáltalán kor olyan magabiztosan, ahogy más korok azok voltak. Ezek szerint ez a kor: a *nem magabiztos kor*. Vagy nem is mindig van kor? Egyszerűen vannak korszakon kívüli időszakok, mint a Római Birodalom bukása és 1000 közötti európai üres idő, amit csak jó szándékból nevezünk kora középkornak. Bár a kettős jelző itt is figyelmeztet a jelentés ürességére.

hető. Kell-e ironikus fizika és ironikus biológia? Kell-e ironikus teológia és ironikus jogtudomány? Kellenek-e ironikus segédtudományok? Ezt egyrészt mondják meg az érintettek. Másrészt a tudomány haladását nem a kívánságaink határozzák meg. Ahogy a világot sem. De azért befolyásolhatjuk valamennyire?

Ha a jelző szűkíti konkretizálásával a jelzett szó jelentését, akkor persze az ironikus jelző arra figyelmeztet, hogy itt mégiscsak valami bölcsészettudományi irányról lehet szó. De így van-e teljesen? Einstein és a relativitáselmélet óta, illetve a kvantummechanika megjelenése óta az igazságok határai bizonytalanabbakká váltak még a legkeményebbnek hitt fizika esetében is. És az az igazság, aminek nem mindenhol biztos a határa, már magában ironikus dolog. A kvantummechanika határozatlansági elve

kimondja, hogy ugyanabban az időpontban nem lehet valamely részecske helyét és sebességét is pontosan meghatározni. [...] Mindig megmarad a bizonytalanság vagy véletlenszerűség [...]. Einstein [...] utóbbi tudományterülettel kapcsolatos érzéseit híres mondásával szokták összefoglalni: „Isten nem kockázik.” Azonban minden jel arra mutat, hogy Isten szenvedélyes szerencsejátékos, és ha csak alkalma nyílik rá, kockázik (Hawking 1999, 72–73)

– száll vitába Einsteinnel Stephen Hawking. De kockajátékos-e az író? Rászorul-e véletlenre? Vagy elvan nélküle? Az intuíció, melyet alkalmaz, mindenképp a véletlen egyfajta rendszerbe szedése, entrópiával ellentétes irányban való mozgatása. „A megismerésnek három módszere van: az analitikus, az intuitív, s az a módszer, amellyel a bibliai próféták éltek: a kinyilatkoztatás. A költészet [...] egyszerre mind a három módszerrel él” (Brodskij 1998, 199). Nos jó, és mi van a tudománnyal? Az analitikus módszer az övé. Ugyanakkor néha észre kell vennünk másokon vagy akár magunkon, hogy a kinyilatkoztatásra is hajlunk. Például ha az előbbi kijelentésbe magamat nem írtam volna bele, tipikus kinyilatkoztatás lett volna. De a kinyilatkoztatásnak a tudományban se helye, se alapja nincs. A teológia se kivétel ez alól, mert ugyan a kinyilatkoztatást analizálja, de maga nem nyilatkoztat ki. Az intuíció szerepe nem tisztázott, nem pontosan leírt a tudományosságban, de épp azért szeretnék ironikusan tekinteni az analitikus tudományosságra, hogy az intuíciónak a helyét megtalálhassuk, vagy azért szeretném az intuíciót az analitikus keresés mellé felsorakoztatni, mert az segít az ironikus látásmódban. Ha az irónia valami olyasmi, hogy amit mondok, nem gondolom komolyan, akkor megint csak kérdéssé válik e tudományos módszer. Leírhatok valamit, amit nem gondolok komolyan? És olyat, amit túl komolyan gondolok?

Richard Rorty megkülönbözteti a józan észet (*common sense*), ellentétét az ironikus gondolkodást, továbbá a metafizikus gondolkodást (Rorty 1994, 89–95). Mivel is jellemzi ő az *iróniahasználatot* a tudományos diskurzusban? Elsősorban nyelvi önreflexióval. „Az ironikusok a végső szótár keresését nem tekintik (akár csak részben is) arra valónak, hogy ettől a szótártól különböző valamit találjunk” (Rorty 1994, 91). Az ironikus gondolatfűzés tehát nem választja szét a módot, ahogy beszélünk valamiről, attól, amiről beszélünk, illetve fordítva, a beszéd mögött csak az általa átformált és egyszerűsített dolgot érzékeli. Bizonyos szavakat használok, tehát bizonytalan vagyok – formálhatnánk tézissé, ha nem egy egész másfajta filozófiai diskurzusba ártanánk bele magunkat ezáltal. Vagy épp annál inkább ezt kéne tennünk? Előre!

Annál is inkább, mert ha Rorty szókészletről, szótárról beszél, akkor a nyelvi figyelem, a nyelvszerű vizsgálódás itt nem állhat meg. A nyelv ugyanis nemcsak szókészletből, de grammatikából is áll. Ha pedig választható, vagy választhatónak akarja hinni az ironikus szókészletét, akkor mi a helyzet a készlet használatához járó használati utasítással, a grammatikával? Az is szabadon választható? Van-e egyáltalán választék? Vagy az ironikus, a metafizikus és a józan szókészlethasználat esetén is csak ugyanaz a grammatika áll a rendelkezésünkre?

Ha pedig a grammatika üzemeltetni is kezdi a szótárt, mely meghatározza a felfogását, akkor ott szám és személy (az üzemeltető) is megjelenik, elég hozzá az első mondat. Ebben a kérdésben nincs az a grammatika, mely eltérne a másiktól¹, tehát ekkor körvonalazódik a grammatika használata révén a személy, a beszélő, ami azzal a veszéllyel fenyeget, hogy az ironikus beszédmód² ugyanúgy létrehoz egy beszélőt, mint a szépirodalmi. (A költői én és

¹ Nyilvánvalóan vannak a nyelveknek közös fundamentumaik, a grammatikájuk mögött ott van a mélystruktúra. Noam Chomsky ezt így pontosítja: „Azt is gyakran olvastam, hogy szerintem a mélystruktúrák nem változnak nyelvenként, vagyis hogy minden nyelvnek azonos a mélystruktúrája. Nyilván félrevezetett egyeseket a *mély* szó, összekeverték a *változatlannal*. [...] Kizárólag egy dologról állítom, hogy invariáns, ez pedig az univerzális grammatika” (Chomsky 1985, 110). A lényegen nem változtat, hogy csak a második vagy egyenesen a harmadik rétegbe szállunk-e alá. De az adott szótár bármely szavának jelentése azért mégis számít. Ha nem mély, hanem univerzális, akkor nem kell alászállnunk érte, a nyelvek közös grammatikai szintje nem valahol a mélyben van, hanem a szemünk előtt. A nyelvünk hegyén. Az iróniánk ügyében.

² Richard Rorty idézett könyvét (Rorty 1994) még magyarországi megjelenése előtt recenzeáló Beck András ironikus teóriáról beszél *Teória és teketória* című írásában (Beck 1992, 86–104), tehát arról, amiről mi (én+ün+ön stb.). Megkérdeshetjük, hogy nem pontosabb megfogalmazás-e az *ironikus teória* az ironikus tudománynál? (Nocsak, hát az ironikus is pontosságra törekszik?) A tudomány = megfigyelés + kísérlet + következtetés + kérdés/tanulság. A teória az egésznek a kísérlet nélküli része. Illetve ►

az elbeszélő mintájára egy szabad és független gondolkodót.) A tudományos beszédmód ilyen (ironikus) esetben nem képes menekülni a személyt elmaszkírozó T/I-be, melyben így már az olvasó nem hajlandó egy ilyen (ironikus) esetben a beszélővel egyesülni. Le kell vesse a személy feletti „mi” tudatot. Ha a szerző egyéniségként ironizálni mer, akkor csak maradjon magának. Kiválik belőle az olvasó. És olvasóvá válik a szó teremtő értelmében, az ilyen szövege-

- ▶ a művészettudományok esetében ez eleve nehezebben elválasztható, mert a kísérletező mindig másik személy, nem a teoretikus, hanem maga a művész. *A művészettudomány teoretikusokra és kísérletezőkre oszlik*, a művészek akkor is kísérletezők, ha épp nem experimentális művészetet művelnek. A művészettudományok struktúrája tehát más, mint a természettudományoké, itt át kell bizonyos pozíciókat engedni az alkotóknak, témánk tulajdonképpeni megteremtőinek. Ráadásul kísérletezésük eredménye sokkal kiszámíthatatlanabb, mint a természettudomány ilyen irányú vizsgálódásaié.

Vegyük példának Arisztotelészt. A világ három legnagyobb drámaírójának munkássága alapján megállapította, milyen a jó dráma, milyen sajátosságai vannak. (Na, ez a világ egy mai mértékkel vett nagyobb falu nagyságú városka volt, ám ennek a pár embernek a szellemi jelentőségét máig sem sikerült kisebbíteni, zsugorítani, eliminálni. „A középkor sötéttségében, amit a vallás egyre sűrűbbé tett, az antik irodalom nyugtalanító fáklya volt, amit mielőbb el kellett oltani”, [Kadarec 2001, 45].) Pedig ha sikerül ez a törekvés, az nagy szabadság lehetett volna sokszor, talán ma is az lenne. Bár mi nem nyögünk az ő szabadságuk terrorja alatt, csak apró szúrásokat érzünk, de ez nem mindig volt így. A francia klasszicisták számára ez a görög szabadság inkább rafinált kínzásnak tűnhetett. Arisztotelész mindenestre nem tehetett másképp, egy zseniális község három géniuszából indult ki. Minden igaz, amit ír, és mégse volt elég az a kísérleti anyag, amivel dolgozott, nem volt ideje kivárni Shakespeare-t, aki minden tételét cáfolta. Illetve ő maga nyilván egy év munkával átdolgozza a *Poétikát* az angol mester művészetének ismeretében. Fennmaradt tanairól azonban azt is elmondhatjuk, hogy az angol reneszánsz dráma gyengítés révén szűkebb határok közt valamiképp meg is erősítette őket. És egyúttal ironikus tudománnyá tette, hiszen az minimum ironikus tudomány, melynek tételei csak megszorításokkal érvényesek.

Ironikus teória az volna, amit érvényvesztése megerősít?

De akkor, kapaszkodjunk meg, ironikus teória már Newton műve is, a régi tudományt tartalmazó muzeális könyvtárak természettudományos kötetei egytől egyig. *Nem ironikusnak lenni rövid ideig tartó kiváltság.*

Tagadhatatlan, hogy a bölcsészet az anyaga után kénytelen futni, ahogy a Pitagorasz-tétel minden derékszögű háromszögre érvényes, amíg át nem kerül a derékszögű háromszög egy görbült térbe. Az esztéta legjobb esetben is csak az eddigi, a szerző és világa által ismert művészeti jelenségekből vonhat le, nagy szerencsével majdnem teljesen érvényes állításokat. A művészetek terén a legtöbb állítás megszorításokkal érvényes.

Persze a művészettudományokat sem ejtették a fejükre, ellentámadásba mentek át, *tülkanonizálták* Arisztotelészt, aztán általában saját magukat, ahogy azt Danto nagyon pontosan leírja: „Vajon nem azért találták-e ki éppenséggel a filozófiát, hogy elbánjon a művészetrel – tehát korántsem pusztán a rendszer teljességének érdekében, utolsó ecsetvonásként foglalkozik a művészetrel –, s nem lehetséges-e, hogy a filozófiák végső soron büntetőintézmények, amelyek leginkább egy szörny féken tartását szolgáló –, azaz valamiféle súlyos metafizikai veszélyt elhárítani igyekvő – labirintusra emlékeztetnek?” (Danto 1997, 26).

ket ugyanis nem lehet egyszerű ismeretszerzési céllal olvasni, tehát a tapasztalati világ megtapasztalásának részeként. Kötelessége lesz a képzeletével kiegészíteni azt, amit egy csonkán, egyetlen személy szemszögéből látott világ tár elé. Beáll az olvasat és a gondolat különbsége, az individuum előretör. A tudomány bármennyire igyekszik is racionálisnak lenni, szükségképpen szakrális elemet hordoz, amíg képes egybemosni beszélőt és befogadót. Hiszen mindketten ugyanannak a leírandó jelenségnek a szemlélői, megértésének megkísérelői. Az egyik vezet, a másik utána megy, pap és hívő viszonya az övék, ami mindig ott a tudományos(kodó) mi-ben. (Mindenesetre ez a viszony-hasonlóság arra figyelmeztet, hogy nem feltétlen van antagonisztikus ellentét vallás és tudomány, megértés és hit között. Néha nehezen is elválaszthatók, megkülönböztethetők.)

Végül is talán sokaknak inkább viccnek tűnik, hogy amikor a teória a szépirodalmi szerző fogalmát a maga elméletének sósavában igyekszik teljesen feloldani, itt a tudományos beszélőt szétszakítjuk olvasóra és szerzőre. Ha Foucault azt mondja: „Mit számít, ki beszél? [...], a szerző nem birtokosa szövegének, sem felelősséggel nem tartozik érte, nem ő hozza létre, de nem is ő találja ki” (Foucault 1999, 119), akkor ez érvényes a teoretikus szövegekre is? Szerzőnk a kortárs írásművészet rovására végzi rituális személytelenítő eljárását – mi a kortárs teória rovására megszemélyesítő eljárásunkat: kijön ebből valami? Termékeny ellentmondás, vagy szerepcsere? Amikor az írók éppenséggel esztéták útmutatása alapján próbálják kialakítani vagy továbbfejleszteni írói hangjukat, énjük fekvését, akkor ez a szerepcsere megtörtént, és akkor valóban halottnak minősíthetjük a szerzőt – egy másik, másféle feltámadása árán. *Ha a szerző halott, akkor a teoretikus zombi.*³ (Hogy ezt szerzőként vagy teoretikusként mondom? Zombiként kívánok a szerzők, a *tetsz-élő szerzők* közé visszatérni és tüntetni mássággal? Talán igen. De most egyelőre itt maradok.)

³ Miközben e helyen teoretikus és szerző egy *teória-tükrözés* révén kölcsönösen érvénytelenítette, megölte egymást, érdemes kicsit egy jelentékeny XX. századi ironikus (vagyis fanyar kiábrándult) gondolatára odafigyelni: „Úgy szeretek olvasni, ahogy a cselédlányok: azonosulni akarok az íróval, a könyvvel. Minden más magatartás egy hulla transzírozására emlékeztet” (Cioran 1990, 102). Ha már hulláknál és halottaknál tartunk. Az olvasó él, mindenesetre, bár a szerzőnek írás közben nem szabad közvetlenül se az olvasóra, se a teoretikusra, a hivatásos olvasóra gondolni. Annál kevésbé kéne az utóbbi kegyeit keresnie, mivel gyilkosát tisztelheti benne. De akkor a szabadság terepe, az irodalom ilyenfajta brutális hatalmi harcoknak a helyszíne? Pontosítsuk: az írás a szabadság terepe, az irodalom viszont már bonyolult összecsapásokra ad lehetőséget, és másfelől még az se baj, ha mindez behallatszik a művekbe. A szabadság talán ellentéte a hatalmi harcoknak?, kérdezhetné valaki. Nem egyszerűen a harcoknak, hanem a *hatalom* mindenfajta (át)strukturálási vágyának, alá-fölé-rendeltség-képzőjének.

A fölöslegesség dicsérete

Ezek után alighanem nem azt a kérdést kell föltennem, hogy mi az ironikus tudomány, hanem azt, hogy mi az én ironikus tudományom?

Mindenki tudománya más volna? Ezt is állítom, vagy csak azt, hogy az irónia más- és másképpen torzítja a tudományt? Az első állítás mellett szeretnék érvelni. Egyrészt az irónia nem torzít (jobban, mint bármilyen nyelv, vagy akár egy kísérletet a megfigyelője vagy a műszerei miatt). Valóban senkinek a tudománya nem teljesen azonos máséval, nem lehet az, mert a tudásunk egésze a kötelező elemek mellett jó néhány szabadon választható elemmel egészül ki. A kötelezők egy része is ki-kimaradhat bárkinél. És a kötelezők sem azonosak különböző körökben (és persze korokban – és kűrökben és károkban stb. a fentiek szerint). A tudomány tulajdonképpen a személyes tudományok átlagának tekinthető, feltételezésnek arról, hogy mit foglal magába.

Egy fizikusnak kell-e (még) az irodalmat ismernie? Egy irodalmárnak a matematikát? (És a matematikusnak a fizikát?) Ha sorozatosan nemmel felelénk ezekre a kérdésekre, akkor a tudomány, mint olyan megszűnne, szétesne tudományokra, azok résztudományokra, tudományágakra, és már ott is vagyunk az egyszemélyes tudomány fogalmánál, mely elé szinte mindegy, hogy kiteszszük-e az ironikus jelzőt, hiszen az, ha belegondolunk, jószerivel tautológiának minősülne (vagy minősül már ma is?).

Tehát az *ironikus tudomány korának* léthelyzetéből szükségszerűen következnek az ilyen kérdések:

Kell-e még bölcsészet, kell-e nyelvről, művészeti alkotásokról és a hozzájuk kapcsolódó jelenségekről következetességre törekedve beszél(get)ni? Vagy épp most válik ironizáltsága révén minden egy kicsit bölcsészet-tudománnyá? A relativitáselmélettel megspékelt fizika kicsit már filozófia? Persze a bölcsészetet fizikai kérdésekhez nem szabad hozzászólásra biztatni, mert akkor úgy teszünk, mintha a koncerthallgatót az est végén odaültetnénk a zongorához, hegedűhöz, üstdobhoz, hogy tessék, játszhatnak. Ironikus sokszínűsége miatt a magas fizikának és természettudománynak is lett egy (csak?) közönség felé működő, befogadható, koncertképes profilja. És ami ezen is túl van, mikor a fikció a fizikai törvényeket is kezelésbe veszi, ez már a sci-fi, ami nem tartozik jelen vizsgálódásunkhoz. Illetve annyiban, mintegy figyelmeztetésként, hogy a fantázia milyen romboló erővel járhatja át a tudományos gondolkodást. Ebben az esetben a fantáziából csak az irónia hiányzik, hogy eredményeivel belül maradjon a diszciplínán. (Úgy tudom, Amerikában monitorozzák tudományos intézmények a tudományos-fantasztikus irodalmat, ötletekre vadászva bennük. A kölcsönhatás folyamatos.)

Hasznosnak bizonyul a haszontalan, és haszontalannak a hasznosnak szánt? A hasznosság felhasználhatóságot jelent valóban? Vagy két hasonló fogalmat mos össze a felületes gondolkodás? A biztos felhasználhatóságú dolgok egy részéről ki fog derülni, hogy haszontalanok, míg az eleve haszontalanok egy része váratlanul és szokatlanul hasznosnak vagy esetenként felhasználhatónak bizonyul. A felhasználható tudomány még mindig nem feltétlen korrumpált tudomány.

A magyar bohemisztikára például, két egymással kvázi-szomszédos kultúrának a párbeszédére szükség van-e?

A válaszuk igen. És ez nem pusztá munkahipotézis. Szükség van a magyar bohemisztikára, ha az csakugyan a párbeszéd⁴ről szól. A magyar bohemisztika a bohemisztika része, a bohemisztika a szlavisztikáé, a szlavisztika az összehasonlító irodalomtudomány rész tudománya? De lehetséges-e összeha-

⁴ Párbeszéd? Napjaink egyik közhelyszava. Azért használjuk annyit, mert a hiányát érezzük. És nyilván azért van hiányérzetünk vele kapcsolatban, mert tisztázatlan, hogy miről beszélünk. Most anélkül, hogy a jelentését szűkíteni akarnánk, elsősorban mégsem politikai, és nem is mindennapi kommunikációs értelemben használjuk. Népek és kultúrák között a párbeszéd nem beszélgetés, hiszen ahhoz két szubjektum és két száj kell. De nem is politikai, hiszen annak folyamatai sokkal hevenyebb lefolyásúak. A politikában gyorsabban fut az idő, mint a történelemben, de ezt nem nagyon tudatosítják a politikusok, mikor azt hiszik, történelmet csinálnak. Ha így lenne, a történelem soha nem lépne át rajtuk. A politikának a történelem felé is megvannak a határai. Hannah Arendt erről így beszél: „...a szabadság ott kezdődik, ahol a politika-csinálás véget ér” (Arendt 2002, 44). A történelem már nem a politika története, hanem inkább az egyének szabadságának és rabságának története. A párbeszéd viszont kultúrák esetében történelmi léptékben folyik, tehát két szabadság között. Rabság és szabadság között aligha jöhet létre párbeszéd. Bár leggyakrabban épp az ilyen párbeszédeket várnánk el magunktól, no meg a politikától. Ámde az ilyen párbeszéd sajna lehetetlen, mert az egyik fél hazudni fog, mellébeszél, tettetni magát. A szabadság pedig, ha a másik szótárának segítségével próbálja fölvenni a párbeszédet, eleve cinkosa lesz a saját lejáratásának.

A kultúra jelenségei között sem párbeszéd, sem párhuzamosság nincs. Rorty helyteleníti, „hogyan írjuk le a kultúra egyes ágainak fejleményeit, mintha nagyjából egy időben ugyanolyan irányú fordulatot vennének. [...] De [...] hasznosabbnak tűnik az egyes műfajok történetét külön-külön korszakolni és dramatizálni, mintsem nagy tengeráramlatok egységes hordalékaként képzelnünk el” (Rorty 1997, 9–10). A kultúra sokkal töredezettebb, mint gondolnánk, a párbeszéd, ahogy szeretnénk, lehetetlen – viszont folyamatos, ahogy beszélni próbálunk róla, ahogy a nyelvtanulás, műfordítás, idegenként eredetiben olvasás, kultúra nem ismerőjeként fordításra hagyatkozás bonyolult játéka folyamatosan megvalósítja. Egyes cseh szerzőket a magyar kultúra egyszerűen sajátjaként kezel, anektál (Hrabal, Hašek). Szép kis párbeszéd! Bevallatlanul sokkal több, filozófia értelemben sokkal kevesebb.

Akkor hát mégis fölösleges volna a diszciplína, amit művelünk?

Nincs haszontalanabb a hasznos dolgoknál, mert haszonelvőségük távollatanná, tisztán racionális összefüggéshálót építővé, földhözragadttá teszi őket.

És nincs hasznosabb a haszontalan dolgoknál, mert van bennük remény a lehetetlenre.

sonlítás: „...minél több irodalmat hasonlítunk össze, annál szegényesebb lesz a közös jegyek alapján megvonható átlag tanulása – esetleg csupán annyi, hogy az egymás szomszédságában élő népeknek célszerű békében barátságban élni egymással” (Bojtár 2015, 281). Pusztán a párbeszéd közhelyére nem építhetünk, sokkal helyénvalóbb elengedni a tudományban a haszonelvűséget. Mint sokszor, itt is.

Tulajdonképpen bármilyen tudomány létének a lehetősége fölmerül, ez azonnal bizonyíték a szükségességére. Mert a tudomány gondolati bizonytalanságainkra keresi a választ, és ezt a választ a tudományos alaposságnál megbízhatóbban nem szerezhethetjük meg. „...a profi első jellemzője éppen az, hogy megértését explicitté teszi, szöveggé formálja” – mondja a *Szakma és szakma-ellenesség az irodalomtudományban* témáról Kálmán C. György (1998, 175).

A rákérdezés spirálja, avagy kilépés a persze-mondók közül

Ha a rákérdezés spiráljába belekerülünk, ami azonban nem az ironikus kétegyéllyé, hanem az akadémikuskodásé, a külső szempontoknak a tudomány véráramába való belekeverésé, akkor ilyen utakra keveredhetünk: Tulajdonképpen az irodalomtudomány nem is tudomány? Az összehasonlító irodalomtudomány nem is irodalomtudomány, a cseh–magyar összehasonlító irodalomtudomány nem is összehasonlító stb. Minél jobban konkretizáljuk egy diszciplína határait, annál kevésbé van kapcsolata azzal, aminek részhalmaza? A részfeladatokba merülve elveszítjük a tudományról való általános gondolkodást? És a tudomány képzője a tudástól való eltávolodását jelenti? Olyan komoly a szakosodás, hogy ez ellen valóban kell valamit tenni. Na, nem a szakosodás és a szakértelem ellen, hanem annak a tágasabb összefüggésekre való farkasvaksága ellen. Fontos, hogy egy dolgozatnak ne csak témája, de téma mögötti témája is legyen, azaz érzékelhető legyen a beszédmódja. A hozzáállással ragadjon meg, a megragadással álljon hozzá a megragadhatatlanhoz.

Tényleg, mi az ironikus tudomány?

Az elmélet elmélete? Vagy az elmélet gyakorlata, esetleg a gyakorlat elméletének gyakorlata? Elméletben? Meddig távolodhatunk el témánktól? És hová jutunk akkor? Meddig kell eltávolodnunk, hogy eljussunk valahová?

„...az elmélet igazi ismérve az, hogy végső soron nem ad megoldást, nem köti magát megoldásaihoz, s legfőbb jellemzője, hogy az utána gondolás folyamatos nyitottságában mutatkozik meg igazán” – írja Bacsó Béla Jonathan Cullerre hivatkozva (Bacsó 2009, 7). Tehát iménti kérdésünkkel kicsit pontatlanok voltunk (ami, már jól látható, szinte elkerülhetetlen, mert a kérdezés spirálja

sosem találhatja el a célt, csak körbeforogja), nem az a cél, hogy eljussunk valahová, hanem a távolodás folyamata, mely az egyetlen mód a megfelelő rálátás, panoráma eléréséhez. Kérdéseink vizsgálatához tehát nem válaszokat kell keresnünk (bár megeshet, hogy egy-két részkérdésre még az is akad), hanem megfelelő *panorámát*.

Mostanra, remélem, eléggé bizonytalanná sikerült tennem a témát ahhoz, hogy szabad kezet kapjak az olvasó vezetésére és félrevezetésére. Félre azt vezetném, aki valami irányba menne, akinek véleménye van, a nálam okosabakat tehát. Félre a saját okosságához képest, hogy rápillanthasson gondolatai strukturáltságának korlátozó jellegére. Gondolkodom, tehát egyféle vagyok – gondolkodni nem mindig tudok, tehát oldalról látom, ami szemből olyan jól érthető. A valami híján levő butaság és a valamiről lemondó, megértést kijátszó önkéntes butaság persze nem ugyanaz. Persze? Ne legyünk ennyire okosak, ilyen *persze-mondók* még véletlenül sem!

Kétféle irodalom van. Az okosoknak szóló és a nemcsak okosoknak szóló. Másképp az utóbbi fogalmat úgy is lehetne mondani: az érzelmeikkel gondolkodók. Az érzelmeikkel gondolkodók nem buták. (Nem szükségszerűen buták, mint ahogy az értelmükkel gondolkodók sem szükségszerűen bölcsek.) Az érzelmeikkel gondolkodók irodalomértése nem helytelenebb, mint az intellektuális alkotóké.

És ha kétféle irodalmi beszédmód van, akkor nem kell-e ugyanígy eljárunk az irodalomról való beszéd és annak tudományá emelése (szentelése, merevítése, lassítása?) során? Nem kell-e az intellektuális analízis mellé más szempontokat is beállítani? *Mellé*, de semmiképp se *helyett!* Semmiképp sem a tudomány létét szeretnénk megkérdőjelezni. Jelzünk, az ironikus, amit mi is ráaggatunk, reményeink szerint nem beszűkíti, hanem ez egyszer tágítja a jelentését. Ugyanakkor törekvésünk talán nem az elkerülhetetlen, és a tudományhoz hozzátartozó szkepszis, önreflexió részeként értelmezhető. Az ironikus tudomány fogalma *nem tudománykritika*. De *nem is tudománymagasztalás*. Menekülés az intellektualizmus csapdáitól. A viccelődés, vagy a mértéken felüli elmélet irányába. Mindkettőre példát adva: az elmélet elméletének elmélete: avagy *az ironikus tudomány iróniájának tudománya?*

Az irodalomról való beszédben mindig meghökkentett, hogy az milyen okos. Hogy túlságosan okos, és az okosságából olyasfajta magabiztosság következik, ami érzéketlenné tesz az irodalom bizonyos tartományaira és a befogadás bizonyos lehetőségeire. Félreértés ne essék, nem a kommersz irodalom és az okkult gondolkodás apológiája ez. A jelentős, valóban irodalmi értékkel bíró művekről beszélünk. Illetve azok (tudományos) befogadásáról. Azokról a művekről,

melyek az irodalmat nem mint könyvesbolti korpuszt bővítik, hanem a nemzeti irodalom bizonytalan gondolatfelhőjét, és a még nehezebben definiálható európai és világirodalmat. Az ilyen művekről való beszéd nem intellektuális hangfekvésű lehetőségei volnának azok, amelyek tetten érik, jobban tetten érhetik az általános olvasói tapasztalatot.

Nem antiintellektuális kísérlet kíván ez lenni. Csak abból indul ki, hogy a legmeggyőzőbb okos gondolatmenet is többnyire kevésnek bizonyul a mű bonyolult egyszerűsége vagy egyszerű bonyolultsága előtt. Hogy a legszofisztikáltabb intellektuális mérce és analízis is megfejtetlenül hagy bizonyos, szinte nyilvánvaló dolgokat, illetve olyan megfejtésekbe hajszolja magát és saját, nagyon konstruktivista módon inkább művészetnek tűnő építményét, melyek talán nem is a művek esztétikai terében mozognak. Az analízis önállósítani képes magát, gondolom, ezt már mindannyian észrevettük.

Nem az okosságot szeretném a butasággal versenyeztetni, hanem az intellektuális hübriszt, a józan, akár referenciális olvasattal. Az okosság korlátoltságát a klikken kívüliség bölcsességével. Az ironikus tudomány szava a kétely, a paródiaként tekintett komolyság. Mely az aprómunkát, minden kutatás alapját nem tekinti fölöslegesnek, sem megkerülhetőnek. Bár ugyanakkor néha rákényszerül eredményei megkerülésére. Nem azért, hogy letagadja, hamem, hogy hátulról és oldalról is szemrevételezze. Az igazságot struktúrájában ne nyelvi dolognak képzeljük el, mert akkor valami egydimenziósra vagyunk kénytelenek gondolni. Minden vagy majdnem minden szóbeli mű egyetlen szó-spárga, amit csak a kényszerűség tördel sorokra és oldalakra (vers esetében a forma kényszere, mely letakarja a nyelvi jelek spárgaszerű folyamatosságát, és jól össze is csomózza nemegyszer). A tények és az igazságok többdimenziósak. Léteznek, de a nyelv számára csak egy dimenzióban érzékelhetőek, miközben épp a nyelv akar az igazság és a valóság ügyében nemlétük leleplezőjeként föllépni, sokkal inkább ő nincs azok *lét-nem lét arányairól* fölvilágosítva.

Az aprómunka fontos: olvasni, olvasni, olvasni. És: élni, élni, élni. És: gondolkodni, gondolkodni, gondolkodni. Ezt a kilenc dolgot aztán szembesíteni kell egymással, és a fellépő interferenciák alapján megfékezni és folyamatosan korrigálni magunkat. Az irodalom sosem a valóságot ábrázolja. Mindig is csak értelmezi, és jó esetben teremti. Az irodalomtudomány sosem az irodalmat ábrázolja. Mindig is csak értelmezi, jó esetben félreértelmezi, rossz esetben teremti és irányítja. A valóság sosem az életet ábrázolja, jó esetben a részévé teszi, rossz esetben maga alá temeti. Az élet mindig is az irodalmat ábrázolja, jó esetben értelmezi, de sohasem teremti. Hát így működik ez a kölcsönhatás. Vagy így *nem*. Minden irányban kell mozogni ezekben az áramkörökben, mint

a váltóáramnak. Ez az *ironikus tudomány*. A *becsületes tudomány egyenáram*, egy irányba fut, egy forrásból egy felhasználó felé. A váltóáram úgy teszi meg ugyanezt az utat, hogy az elektronok hol előre-, hol visszarohangálnak, a hatásfokuk mégis, vagy épp ezáltal sokkal nagyobb lesz.

Egy hasonlat persze csak szemléltető, és nem bizonyító erejű, senki sem tekintheti bizonyítottnak ennyi alapján az ironikus tudomány nagyobb feszültségét, erejét, de még létjogosultságát sem.

A dilemmát úgy lehetne leggyorsabban föloldani, ha el is engednék a kérdést. Igen, így igaz, az ironikus tudománynak nincs semmilyen létjogosultsága. Mint ahogy egyikünknek se volt, mégis megszülettünk, minden előzetes várakozás nélkül, ha nem is ellenére. Meglehet a poszt-posztmodern tudomány valami jobbat vár, nem ilyesféle, visszalépésnek tűnő dolgot. De a radikalizmus sosem csak a határon lehetséges. Ráadásul a művészet és elmélet határait nem tolhatjuk a végtelenbe, és főleg nem túl messze egymástól. Az ironikus tudomány radikális. De nem a szélsőségeken, hanem a centrumban. Az ironikus tudomány szelíden erőszakos, magát tolja az előtérbe, inkább megkerüli az anyagát, amelyet nem részleteiben kíván tanulmányozni, hanem a maga élő strukturálatlan struktúrájában, működés közben, befogadás alatt, előtt és után.

Nem szeretnék az irodalom tanulmányozásából, értelmezéséből, megszeretésének folyamatából egyetlen módszert sem kiiktatni, csupán bővíteni az eszközkészletet.

Ennek a (ki tudja, hogyan sikerült) tanulmánynak az útjára bocsátása jó eszköze az ironikus tudomány kritikai éllel való ironizálásának. Mindig is kérdés volt, hogy az irónia milyen szinten és meddig jelent kritikát is egyúttal. A megkérdőjelezés ellen semmiképp se tiltakozhatunk, hiszen az ironikus tudománynak gyakrabban kell sarlóznia vele, mint amilyen gyakran a felkiáltójel kardjával szűrhat. Az összetartozó vagy egyáltalán össze nem tartozó dolgok párhuzamos elemzése ironikus eljárás (vö. a bohémisztikáról fentebb mondotakkal), kiléptet pl. az egyetlen nemzeti paradigmából. Vagy más esetben más jól értett paradigmából, melyben már gyanús magabiztossággal és otthonossággal mozgunk. Pusztán a nemzeti paradigmán belül maradva, hadd tegyek egy erőteljes kijelentést, reménytelen egy mű értelmezése, elhelyezése, megértése, átérzése. Az átérzés még elképzelhető azon belül, no meg a nem világirodalmi pontosságú elhelyezés is, de ennél több viszont annál kevésbé. Mondhatnánk, a nemzeti tudomány, ha nem ironikus, elkerülhetetlenül torzképeket fog szülni.

Hát eddig a radikális kijelentésekkel. Mondjuk inkább úgy, hogy a nemzeti irodalomra szorítózkodó gondolkodás pontatlan képeket fog rajzolni művekről és szerzőikről, mely képek persze nem feltétlen szörnyetegeket mutatnak, de

mindenképp torzók valamennyire. Persze megesik, hogy szörnyeteg születik. A konzervatív osztrák szemlélet alighanem szörnyetegnek látja Thomas Bernhardot. Az érem másik oldala, ahogy Thomas Bernhard beszél az osztrákok Beethoven-komplexusáról. Bernhard provokáló módon veti föl azt a problémát, ha egy kultúra azzal akarja jellemezni, megjeleníteni magát, hogy egy értékes, de semmiképp sem kortárs alkotóját túldimenzionálja. Nem a jelentősége fölött, mert egyes szerzőknél az végül is lehetetlen, hanem a lehetőségekhez képest. A kortársak rovására. A jelenkor rovására. Az ábrázolt kortársai rovására. Ha pl. Beethoven mellett Haydnt vagy Salierit lényegesen kevesebbszer említik, akkor máris föllép az aránytalanság örömteli, mert önvizsgálatra okot adó helyzete.

Ha egy pillanatra Bernhard nyomába akarunk eredni, akkor megállapíthatjuk, hogy a magyaroknak Puskás Öcsi-komplexusuk van, szebben kifejezve ez Munkácsy-komplexus. Ha legalább Bartók-komplexusunk lenne, az önmaga meghozhatná, hogy segítsen a komplexusból való kigyógyulásban.

A magyar irodalom Esterházy-komplexusa az utóbbi időkben enyhülni látszik. Ezt korántsem örömteli megállapításnak szánom, mert a helyén úr tűnik fel, ami a komplexusos, kis feszítvolságú kultúrák jellemzője. Nem állítom, hogy a magyar eleve kis kultúra lenne, de van igénye rá, hogy azzá váltszon. Egy kultúra vajon átfogható-e egyetlen ember számára? Végig tudja-e olvasni egy magára adó értelmiségi élete során a magyar irodalmat? Annak nem középiskolás fokon kötelező olvasmányait. A komplexusos kultúra mindig radikálisan selejtez, kiiktat a kánonból, és így egyetlen ember számára befogható marad az egésze. De helyes-e ez?

Nem a kis szerzők elemzésére, kanonizálására akarnék buzdítani (bár Weöres Sándor a *Három veréb hat szemmel*-ben valami ilyesmire szólít föl), első lépésben csak a kevésbé ambiciózus nagyok nagyságon belül tartásának irodalomtörténeti és elméleti megerősítésére.

A kultúrákat össze kell vetni, magukból kivetni, sós kútba tenni, onnan is kivenni, kerék alá tenni, onnan is kivenni. Összemérni őket. Egymásra tenni őket. De semmiképp se kivonni őket egymásból. Se a mi, se egy nagy kultúra rovására. A kis kultúrákat nem kivonni kell egy nagyból, hanem hozzáadni. Az európai kultúra meg a magyar kultúra, az vagyok én. A többi a te, ami szintén tud én lenni.⁵

Alighanem tényleg van olyan, hogy valami a levegőben van, aztán ki-ki vérmérséklete szerint írja meg. Vagy a kontextus, az adott irodalmi tér szabadít-

⁵ „Az egyes ember története és az emberi nem története, bármiben különbözzék is egymástól, abban az egyben megegyezik, hogy mindkettő az Az-világ folyamatos gyarapodását jelenti” (Buber 1991, 44).

ja föl vagy nyomorítja meg a művet, melyet a szerző kénytelen létrehozni? Pl. Thomas Mann a lübecki szűkös világból a német egység Münchenjébe húzódik ugyanazt megírni európai kontextusban, világnyelven, amit Ladislav Klíma író és filozófus az akkori cseh állam nélküli kultúrába zártan, világkontextus nélkül, bár filozófusként abban mozogva, ír meg. A bezáródás rettenetes tüneteit. A kis-nép-szindróma tüneteit. 1909-ben járunk, a *Királyi fenség* és *Sternenhoch herceg szenvedései*, ez a két egymásra lényegében véletlenül és más tekintetben egyáltalán nem hasonlító regény (vö. Vörös 2017) címe. Ugye könnyű kitalálni a két műből, melyiket írták a mi régiókban (szenvetések), és melyiket Közép-Európán csak kicsit túl, a centrumban. Persze ezt találgatás nélkül is tudja olvasóim többsége. De mennyivel érdekesebb rájönni, mint tudni. Tudás nélkül nincs rájövétel, de a tudás határán lehet találgatásnál többet tenni, következtetni.

Az ironikus tudomány mellett érvelve előbb az *okosságon túli tartományokat* dicsértem, most meg már odáig jutok, hogy *a tudást pótló gondolkodást* magasztalom? Lényegében így áll a helyzet. *A tudás kényelmessé tesz*. Előre elvégeztük a munkát, amikor a tényekről tudomást szereztünk, aztán megjegyeztük őket, de az előre elvégzett munkát mindig jobb elcsereálni a jelen és a jövő termékeny bizonytalanságára, mely utat enged a bizonyításnak, és helyet ad a bizonyítékok szétszóródásának, elvesztésének.

Mindennek segítségével jobban megérthetjük, hogy a legnagyobb remekművek sem egyszerűek, és más-más irodalmakban mozogva tulajdonképpen olyanok vagyunk, mint a híres Borges-novella szereplője, aki megírta a *Don Quijotét*. Klíma is megtette ugyanezt. Megírta a *Királyi fenséget*.⁶ Sőt, jobbat írt, mint Mann. Ezért belebukott. De neki a bukás volt a munkája. Ha azt mondanám, *nekünk bukás a munkánk* ebben a régióban, akkor olyannyira patetikus lennék, hogy magam rontanám el az ironikus tudománnyal kapcsolatos minden igyekezetemet. Azt persze le is kell rontani, aztán viccesen *a romokon sajtótájékoztatót* adni. Magam is azt teszem: mindenkinek, aki nem ért egyet ezzel a gondolatmenettel vagy annak valamely részével, igaza van, ellenben az esetleges egyetértést olvasóim és ellenolvasóim ironikus nagylelkűségének számlájára kell írunk, amellyel viszont nagy örömmre az ironikus tudományt erősítik, hiszen az nem negatív töltetű, vagy ha mégis, rögtön szembe is mozdul negatív részecskéivel, váltóáram.

⁶ „Amikor a *Tonio Kröger* című novellám megjelent, szép, szomorú kis rajzot kaptam egy festőtől, a rajzon egy király ül magányosan a trónon spanyol köpenyben, és arcát tenyerébe hajtva zokog. Ez a művész már novellámban megsejtette az »udvari regény« jegyeit, s ilyen módon még a könyv megírása előtt megértette a *Királyi fenség*-et” (Mann 1970, 431). Tehát valójában ő is kitalálta ugyanazt, amit majd Mann, és bár ezt már egyikük sem tudja, Klíma.

Irodalom

- Arendt, Hannah. 2002. *A sivatag és az oázisok*. Budapest: Gond–Palatinus.
- Bacsó Béla. 2009. *Az Elmélet Elmélete*. Budapest: Kijárat.
- Beck András. 1992. *Nincs megoldás, mert nincs probléma*. Budapest: JAK–Pesti Szalon.
- Bojtár Endre. 2015. *Útvesztők, útjelzők*. Budapest: Kalligram.
- Brodzskij, Joszif. 1998. *Gyűjtőknek való*. Budapest: Európa.
- Buber, Martin. 1991. *Én és Te*. Budapest: Európa.
- Chomsky, Noam. 1985. *Generatív grammatika*. Budapest: Európa.
- Cioran, Émil M. 1990. *A bomlás kézikönyve*. Budapest: Európa.
- Danto, Arthur C. 1997. *Hogyan semmizte ki a filozófia a művészetet?* Budapest: Atlantisz.
- Foucault, Michel. 1999. *Nyelv a végtelenhez*. Debrecen: Latin Betűk.
- Hawking, Stephen. 1999. *Einstein álma*. Budapest: Vince.
- Kadare, Ismail. 2001. *Aiszkhülosz, a nagy vesztes*. Budapest: Európa.
- Kálmán C. György. 1998. *Te rongyos (elm)élet!* Budapest: Balassi.
- Mann, Thomas. 1970. *Válogatott tanulmányok II*. Budapest: Magyar Helikon.
- Rorty, Richard. 1994. *Esetlegesség, irónia és szolidaritás*. Pécs: Jelenkor.
- Rorty, Richard. 1997. *Heideggerről és másokról*. Pécs: Jelenkor.
- Vörös, István. 2017. *Co je ironická věda*. Praha: Karolinum.

WHAT IS IRONIC SCIENCE? II

What is ironic science, or in Rorty's words: ironic theory? This is the question that the paper seeks to find an answer for, and also considers the questions of whether irony is present in all branches of science or it is merely the luxury of liberal art, further, what the relationship is between author, speaker and reader. He also raises the question whether postmodern perspectives on science lead to unity or fragmentation, and if literary thinkers are only distinguished by their vocabulary, then is there a grammar for this dictionary, and to what extent is it similar to some kind of deep structure? Without being forced to give a final answer, the author thinks it through whether or not the ironic theory would be the theory that is confirmed by its own lapse, and whether not to be ironic is a privilege due to the fact that everything quickly becomes obsolete both in theory and experimental physics. Is literature the experiment of aesthetic? What is the difference between the reading and thought? With all this in mind, is this already the science of the irony of ironic science?

Keywords: use of irony, ironic theory, theoretical zombie, arbitrary author, Munkácsy complex

ŠTA JE IRONIČNA NAUKA? II

U radu se traži odgovor na pitanje šta je ironična nauka ili, prema američkom filozofu Ričardu Rortiju, ironična teorija. Istražuje se da li ironija postoji u svim granama nauke ili predstavlja luksuz samo filozofije, kao i kakav je odnos autora, govornika i čitaoca u ironičnoj nauci. Postavlja se i pitanje da li postmoderni pristup nauci vodi ka jedinstvu ili raslojavanju i, ukoliko se teoretičari književnosti razlikuju samo po svom rečniku, postoji li uz taj rečnik i gramatika i koliko je ona slična nekakvoj dubinskoj strukturi. Bez namere da se daju definitivni odgovori, sagledava se pitanje da li ironična teorija predstavlja ono što potvrđuje njen gubitak važnosti te da li biti „ne ironičan” predstavlja kratkotrajnu privilegiju, budući da sve brzo zastareva kako u teoriji tako i u eksperimentalnoj fizici. Da li je književnost eksperiment estetike? U čemu je razlika između pročitano i zamišljenog? Na kraju, da li se već dešava ironija ironične nauke?

Ključne reči: upotreba ironije, ironična teorija, teoretski zombi, prividno živ autor, kompleks Munkači

A kézirat leadásának ideje: 2019. máj. 5.

Közlésre elfogadva: 2019. nov. 10.